

PAPER DETAILS

TITLE: Nusayrîlerde Hızır İnancı

AUTHORS: Hüseyin TÜRK

PAGES: 225-242

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2581071>

NUSAYRİLERDE HIZIR İNANCI

Hüseyin TÜRK¹

ÖZET

Hatay bölgesinde yaşayan Nusayriler (Arap Alevileri), diğer etnik gruplara göre, daha izole ve daha gizli bir örgütlenmeye sahiptirler. Geleneklerini ve inançlarını korumanın, yaşamlarını sürdürmenin bir yolu olarak gördükleri “gizliliği” ve kapalı cemaat yaşamını, tamamıyla bir korunma ve savunma mekanizması olarak bugüne kadar sürdürmüşlerdir. Nusayrilik Hz. Ali’nin tanrılaştırılması, Hızır inancının, türbe inancının ve reenkarnasyon inancının güçlülüğü, tevil ve takiyye ile belirginleşen; kapalı cemaat örgütlenmesi ve gizlilik esasına dayanan, Bâtini İslami bir mezheptir. Fonksiyonel olarak birbirine bağlı olan bu özelliklerin tümü Nusayri inanç sistemini oluşturmaktadır. Alan araştırması biçiminde yapılan bu çalışmada Hızır inancının güçlü olması ile Hızır’ın Nusayri inancındaki kimlik algısı arasındaki ilişki konusunda alan araştırmasından elde edilen bilgiler verilmekte ve tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Hatay, Hızır İnanı, Hızır’ın Kimliği, Nusayrilik.

KHEZR BELIEF IN NUSAIRIES

ABSTRACT

Nusayries or Arab Alawies living in Hatay region have somewhat more isolated and more secret way of life compared with other ethnic groups. Nusayries have so far maintained a closed social life rather than in “secrecy”, which they consider essential to sustain their traditions and beliefs. Nusayri belief forms an esoteric Islamic section based on closed communal system and secrecy, where Hz. Ali is deified. The power of khezr belief, shrine practise and reincarnation faith are all functionally interdependent elements accompanied with hypoericy and gloss that constitute Nusayri belief system. Carried out as a “field work”, this study aims to provide information and to discuss the relation between the powerful Khezr belief and the perception of his identity in the Nusayri belief.

Keywords: Hatay, Nusayriye, Khezr belief, The Identity of Khezr.

1 Doç. Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü Antakya-Hatay, e-mail: huseturk@yahoo.com

Giriş

Hatay, coğrafi olarak Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü konumunda ve insanın atalarının göç yolları üzerinde yer alan önemli merkezlerden biridir. Antik çağlarda yaşamış olan Hurriler, Hititler, Aramiler, Fenikeliler gibi tarihe damgasını vurmuş kültürler Hatay'da yaşamıştır. Ayrıca, Hatay Batı kültürlerinden Helenistik dönem Grek ve Roma kültürlerinin de etkisinde kalmıştır. Sınırları doğuda Semerkant, batıda Sardis'e kadar uzanan bir krallığa da başkentlik yapmıştır. Bu konumuyla doğu ve batı kültürlerinin etkilerini bir arada taşımakta ve bu etkiyi bugüne de yansıtmaktadır. Bugün de farklı kültürlerden insanların bir arada barış içinde yaşadığı Hatay, büyük bir kültürel zenginlik sergilemektedir.

Hatay'da nüfusça en kalabalık etnik grup Türk Sünnilerdir. Nusayriler (Arap Aleviler) ise nüfus oranı itibarıyla ikinci etnik grubu oluştururlar. Arap Sünniler ve Arap Hristiyanlar ise nüfusça azımsanmayacak sayıdadırlar. Türk Sünnilerin ana dilleri Türkçedir. Bu grubun dışında kalan Arap Alevi, Arap Sünni ve Arap Hristiyanların ana dilleri Arapçadır. Yaşlı kuşak arasında Arapçayı okuma ve yazma dili olarak kullananların sayısı daha fazladır. Günümüzde Arapça, çoğunlukla konuşma dili olarak kullanılmaktadır. Ancak son yıllarda gençler arasında Arapça konuşma bilenlerin sayısı giderek azalmaktadır. Bugün bölgede konuşulan Arapça, bozuk bir diyalekt olup, içerisinde Türkçe sözcükler de kullanılmaktadır. Hatay'da nüfus esas itibarıyla bu dört etnik gruptan oluşur. Bunların dışında bir köy veya mahallede toplanmış durumda yaşamakta olan Çerkezler, Yahudiler, Ermeniler, Afganlılar, Özbekler ve Gurbatlar (Çingeneler) gibi küçük azınlık gruplar da vardır.

Hatay'ın en eski yerli halklarından olan Nusayriler (Arap Alevileri), diğer etnik gruplara göre, daha izole ve daha gizli bir örgütlenmeye sahiptirler. Halk arasında "Fellah" ve "Arap Uşağı" olarak bilinir ve tanınırlar. "Fellah" Arapçada çiftçi anlamına gelmektedir. Fellah denmesinin nedeni bu insanların yüzyıllarca büyük toprak ağalarının yanında ırgat ya da yanaşma olarak çalışarak çiftçilik yapmalarıdır. "Arap Uşağı" ise onların Arap etnik kökenlerinin vurgulanması anlamında kullanılmaktadır. "Nusayrî" kelimesi ise halk tarafından fazla bilinmemekte, bilimsel literatürde kullanılmaktadır. Melikoff (1994: 26, 34), Nusayrî sözcüğünün Suriye'de geleneksel olarak kullanılmaktayken sonradan bu sözcüğün yerini "Alavî" (Alaouite) deyiminin aldığını ve Türkiye'de kullanılan "Alevî" sözcüğünün de Suriye'deki Nusayrî'lere "Alaviler" denmeye başlandıktan sonra yaygınlaşmış olabileceğini ileri sürmektedir.

Nusayriler 5. ve 6. yüzyıllarda gerçekleşen Haçlı Seferleri döneminde Horasan'dan Adana'ya kadar geniş bir coğrafyada yerleşmişlerdi. Daha sonra Haçlıların baskıları sonucunda Nusayrilerin büyük çoğunluğu Antakya ve çevresine kadar çekilmişlerdir (et-Tavil, 2000: 213-226). Hatay bölgesinde yaşayan Nusayriler, diğer etnik gruplara göre, daha izole ve daha gizli bir örgütlenmeye sahiptirler. Nusayrilik batını ve Alevi öğretilere dayalı olan kendine özgü bir mezheptir. Batınlığın temel ilkesi olan batını-zahiri ilişkisi Nusayrilerin bütün inanç dünyalarında etkili olmaktadır. Tevil ve takiyye, Hz. Ali'nin tanrılaştırılması, türbe inancının güçlü olması, tecelli ve tenasüh Hristiyan bayram ve törenlerinden etkilenme, amcalık geleneği ve Hızır inancının bir kült hâline dönüşmesi Nusayrilığın en belirgin özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Türk, 2002: 51-68).

Nusayrîlerin en önemli özellikleri arasında tevil ve takiyye bulunur. Tevil Kuran'ın ve İslami uygulamaların alegorik bir biçimde yorumlanmasıdır. Bu özellik Nusayrîlerin Kuran-ı Kerim'deki ayetleri farklı yorumlamalarında karşımıza çıkmakta ve öteki bütün belirgin inanç özelliklerini doğrudan etkilemektedir. Takiyye ise olduğundan farklı görünme, kişilerin tehdit ve baskı altında olduklarında, dinî inançlarını gizleme ya da dinî inançları hakkında olduğundan farklı söylemek suretiyle yanıltıcı bilgiler vermelerini ifade etmektedir. Buna uygun olarak Nusayrîler gerektiğinde Sünnî inançtakilerle fazla farklarının olmadığını savunabilmektedirler.

Bu inanç sisteminde, genel olarak Alevi-Bektaşî inancında olduğu gibi, insanları birbirine bağlayan tek güç sevgidir. Bu sevgi de Ali'den kaynaklanır. Ali tanrısal bir varlıktır. Hz. Adem'den beri bütün peygamberlerde görünen ve kişilik kazandıran Ali'dir. Nusayrîlikte Mana-İsim-Bâb (kapı) birbirini tamamlar. Mana gizli anlamdadır. Onun kendisini anlatması için bir isim gereklidir. İsim dile gelendir, konuşandır. Manayı yani bilinmeyeni, yapılmayanı ve görülmeyeni anlatır. Gizlilik esasına dayanan bu inancı herkes anlayamaz. Sır âlemi etrafı surlarla çevrili bir kaleye benzemektedir. Buraya girmenin yolu kapıdan geçebilmektir. Bâb (kapı), mana ve isme ait bilgiye giden yoldur. Mana-İsim-Bâb, Nusayrîlik inancının kavranmasında ve anlaşılmasında temel ilke olarak kabul edilmektedir. Bunun vurgulanması için özel anlamda Ayn-Mim-Sin (AMS) üçlü kavramlaştırma kullanılır. Ayn gözdür. Allah'ın tecellisini gören ve anlayandır, manadır. Ayn, yücedir, ulaşılamayandır ve esastır; yani Ali'dir. Mim isimdir, yani Hz. Muhammed'dir. Muhammed, Tanrı'nın görünen bir peçesi ve peygamberidir. Bu örtünün arkasında mana'nın yüceliği gizlidir. Bu örtünün arkasında mananın gizli sırları saklıdır. İnsanlığın din serüveninin özü Hz. Muhammed'dir. Bâb ise Selman-ı Farisi'dir. Yahudilik ve Hristiyanlığı bildiği hâlde, Müslümanlığı bekleyen, Hz. Muhammed'i arayıp bulan onun sahabesi olandır. Dine döndürenidir. Bilgili, örnek kişi, rehber ve öğretmendir.

Nusayrî inancına göre; Tanrının farklı isimlerle yedi kez ilahi tecellisi vardır. Her ilahi tecellide ise isim ve bâb denilen diğer iki şahıs da Tanrının yanında yer alarak, ona yardım etmiştir. Tanrının yedi ayrı ilahi tecellisi şöyledir (Massignon, 1964: 365-370)²

<u>Mana</u>	<u>İsim</u>	<u>Bâb</u>
Habil	Âdem	Cebraîl
Şit	Nuh	Yayıl b. Fatin
Yusuf	Yakup	Ham b. Kuş
Yuşa	Musa	Dan b. Aşbavüt
Asaf	Süleyman	Abdullah b. Sim'an
Şem-un Al-Safa	İsa	Rûzbih bin Satr al'a'imma
Ali	Muhammed	Salman-ı Farisi

Bu inanca göre Tanrı her yüzyılda farklı bir yüzle dünyaya gelir. Habil, Şit, Yusuf, Asef, Şem-un ve Ali tanrının yüzleridir. Nusayrîler; "Hz. Ali zahirde Hz. Muhammed'le beraber görü-

² Tanrının yedi ilahi tecellisinden başka kaynaklarda da bahsedilmektedir. Bu konuda bkz. (Serin, 1999: 87, 109; Karasu, 1997: 69).

nür, bātında ise Tanrının kendisidir.” “Hz. Ali nur ehline nur, beşere beşer olarak görünür.” ya da “Hz. Ali yerde imam, gökte nurdur.” diyerek, Hz. Ali ile ilgili inançlarını açığa vururlar.

Hatay’da adak yerleri ve bunlar içerisinde özellikle de türbelerin sayısı Türkiye’nin öteki bölgeleriyle kıyaslanmayacak kadar fazla olduğu açıkça görülen bir gerçektir. Ayrıca bu türbelerden büyük bir çoğunluğu da Alevi Nusayrilere aittir. Araştırma sırasında Hatay genelinde tarafımızdan saptanabilen 327 adak yerinden 299’unun Alevi Nusayrilere ait türbeler olması Nusayrilerde türbe inancının ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Nusayriler, bayramlarda ve adaklarda kurban kesmek ve dilek dilemek için her fırsatta türbe ziyareti yaparlar. Türbeler bir tür ibadet yeri olarak kullanılmaktadır. Türbeler daha çok kente hâkim tepelerde yapılırlar. Türbelerin yakınındaki ağaçlar kutsal sayılır ve dilek ağacı olarak kullanılırlar. Türbe yanındaki suların ise kutsal ve bu nedenle de şifalı olduğuna inanılmaktadır. Son zamanlarda inşaat hâlinde olan türbelerin saptanması, türbe sayısının ileriki yıllarda daha da artacağıın ipuçlarını vermektedir (Bkz. Türk, 2009: 41-62).

Türkiye’de yaşayan Alevi inanç biçimleri içerisinde reenkarnasyon inancının en canlı ve yoğun olarak yaşatıldığı grup Nusayrilerdir. Akdeniz şeridinde özellikle Adana, Mersin ve Hatay üçgeninde bazı kişiler öldükten sonra yeniden başka bir bedende dünyaya geldiklerini söylemektedirler. Enkarne olduğunu iddia eden bu insanların istisnasız hepsi Nusayridir. Sünni İslami inanca mensup insanlar reenkarnasyonun olamayacağını savunurken bu toplumda yaşayan insanlar ise başlarına gelen olaylar nedeniyle bu durumun gerçek olduğunu savunmuşlardır. Reenkarnasyon (tenasüh), Nusayrilerin karakteristik özelliklerinden biridir. Ancak Nusayrilerdeki reenkarnasyon inancı Alevi Bektaşilerde görülenden oldukça farklıdır. Nusayrilerde hem Ali odaklı güçlü bir tecelli inancı hem de sayısız canlı örneklerine rastlanan güçlü bir reenkarnasyon inancı vardır. Nusayriler öteki dinî gruplara göre ölüm sonrasında daha az yas tutarlar. Bunun nedeni reenkarnasyona inanmalarıdır. Her köyde her mahallede en az 2-3 reenkarnasyon olayına rastlanmaktadır. Nusayri inancına göre her insanın ruhu ölümden sonra başka bir bedende yaşamını sürdürmektedir (Türk, 2005a: 81-100)

Nusayriler üç semavi dinin bayramlarını kutlarlar. Ancak bunların içinde Hristiyanlığa ait bayramlar daha fazladır. Hristiyanlığın hemen hemen bütün önemli bayramlarını kutlarlar. İslamiyet öncesindeki bütün peygamberlerin önemli günleri ve onlarla ilgili önemli olayların gerçekleştiği günler bayram olarak kutlanır. Çünkü Aleviler için her din kutsal olarak kabul edilmektedir ve her dinin peygamberine inanılmaktadır. Nevruz ve Mihrican Bayramları ise İran etkisi taşıyan bayramlardır. İyd-ıl Sabataj, İyd-ıl Kıddes, Res il Seniy, Milad Bayramı, Evvel Temmuz, St. Georges günü, Şem-un Sefa bayramı, haçın suya atıldığı gün ve Aziz Barbara günü gibi bayramlar ise Hristiyanlığın etkisiyle kutlanan bayramlardır. Bunun nedeni baskı ve katliamlarla karşı karşıya kaldıkları dönemlerde Hristiyanlar ile Nusayriler arasında büyük bir yardımlaşma ve koruma-kollama geleneğinin oluşması olarak açıklanmaktadır. Geçmişte bu iki inanç grubunun birbirlerine yakın evlerde ve mahallelerde oturdukları belirtilmektedir (Bkz. Türk, 2005a: 119-153).

Geçmişteki baskılar ve Sünnilerin olumsuz tepkileri nedeniyle, Nusayrîlik bätiniliği ve gizli örgütlenmeyi temel alan bir mezhep olarak varlığını sürdürmüştür. Sır³ saklama ve gizlilik mezhep üyelerinin bütünleşmesinde önemlidir. Gizlilik ve bätiniliğin temel alınması Nusayrîliğin tamamıyla dışa kapalı bir inanç sistemi olmasına yol açmıştır. Dışa kapalı olmanın yol açtığı şiddetli baskılara rağmen Nusayrîliğin varlığını sürdürebilmesinde gizlilik esasına dayalı örgütlenmenin esasını oluşturan amcalık geleneğinin önemli rolü vardır. Geleneklerin ve inançların aktarılmasını sağlayan amcalık geleneği yoluyla Nusayrîler gizli temel bilgilerini bunları koruyabilecek nitelikteki genç kuşaktan erkeklere, asla açıklamamak koşuluyla, üç aşamada yapılan toplu namaz ritüelinde kuşaklar boyunca öğretmişlerdir. Bu nedenle üstün ve yetkin bir Nusayrî olmanın ilk ve temel şartı sır saklamadaki sabırlılıktır. Amcalık Nusayrîlere özgü bir uygulamadır. Nusayrîliğe özgü gizli dinî bilgilerin ve sosyal davranış kurallarının kültürel olarak sonraki kuşaklara aktarılması amacıyla yapılır. Sadece ilkökul sonrasında 10-14 yaşlarındaki erkek çocuklar için zorunlu kılınan bir uygulamadır. Genç kızlar, âdet görmeye başladıkları zaman kısa bir eğitim görürler (Türk, 2005b: 45-65).

Hatay'da Hızır inancı özellikle Alevi Nusayrîlerde önemli ve çok güçlüdür. Hızır'la ilgili söylencelerin sayıca fazla olması, çok sayıda Hızır türbesinin varlığı, bu türbelerdeki inanç ve uygulamalar ve bunların içerisinde kurban ritüelinin önemli bir yerinin olması bu inancın önemini, güçlü ve etkili olduğunu göstermektedir. Ancak Nusayrîlerde Hızır kültünün güçlü olmasında Hızır'ın Nusayrîlikteki gerçek kimliğinin doğrudan etkili olduğu düşünülmektedir. Alan araştırması biçiminde yapılan bu çalışmada Hatay'da yaşayan Nusayrîlerde Hızır inancının güçlü olması ve Hızır'ın kimliği arasındaki nedensellik ilişkisi alandan elde edilen verilere dayanılarak kanıtlanmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Nusayrîlerde Hızır Kültü

Hatay'da tarafımızdan saptanabilen toplam 327 türbeden 299'u Alevi Nusayrîlere aittir (Türk, 2009: 41-62). Toplam 299 türbeden 51'inin⁴ Hızır'ın adına yapılmış olması Nusayrîlerde Hızır inancının çok güçlü olduğunu açıkça göstermektedir (Bkz. Türk, 2002).

Hatay'da yaşayan Nusayrîlerin (Arap Alevisi) ana dilleri olan Arapçada Hızır'ın karşılığı Hıdır'dır. Hatay'da Hızır'a (Hıdır) ait makamlar kare planlı, kubbeli, beyaz badanalı ve genellikle pencere yapılarıdır. Kapılar, pencereler ve iç mekanda, makam dâhil olmak üzere, yeşil renk hâkimdir. Beyaz renk, temizliği ve günahsızlığı, yeşil renk ise Hızır'ı ve İslam dinini temsil etmektedir. Hatay'daki Hızır türbelerinden ilk bahseden Weuleresse'dir (1935: 28, 57, 79). Alevi Nusayrîlerin yerleştiği, türbe olmayan cadde ve mahalle olmadığını, buraların çok canlı ibadet yerleri olduğunu belirtmiştir. 1943 yılında da Boratav (1964: 467), Hızır türbelerinden bazılarını ziyaret etmiştir. O dönemde bu türbelerin çoğunun taş duvarla çev-

3 Alevilikte "sır", Hakk'ın gayb duruma getirdiği ancak halk'a bildirmedığı şey ya da şeylerdir. Muhammed, Kırklar cemine katılmakla kendi zahirinden yani şeriat ortamından sıyrılarak Ali yandaşları tarafından temsil edilen bätına yani gerçekler dünyasına, halkın dünyasına adım atmış olur (Korkmaz, 1997: 17).

4 51 Hızır türbesi sadece Hızır'ın adına yapılanlara ek olarak Hızır'ın da isminin bulunduğu çok makamlı nebi veya enbiya türbelerini de kapsamaktadır.

ril bir mezardan oluştuğunu, bunlardan sadece birinin beyaz badanalı bir yapı olduğunu belirtmektedir. Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde de kubbeli türbelerin varlığı bilinmekle beraber, Hatay'daki türbe mimarisinin daha çok Doğu Akdeniz kıyı şeridinde yer alan Arap kültürünün etkilerini taşıdığı söylenebilir. Ancak bu savın geçerlilik kazanması için söz konusu bölgede de bir alan araştırmasının yapılması gereklidir. Hızır türbeleri, içinde gerçek anlamda mezar olmaması ve makamın Hızır'ı temsil etmesi nedeniyle, türbenin bütünü "Hızır Makamı" olarak isimlendirilmektedir. Ancak bu çalışmada makam ve türbe ayrımında bir kavram kargaşasına yol açmamak için, "Hızır Türbesi" ismi tercih edilmiştir.

Hızır Türbeleri Listesi

1. Hz. Hızır Aleyhisselam ve Hasan Sincari, Küçük Dalyan, Antakya,
2. Hz. Hızır Aleyhisselam, Odabaşı Beldesi, Antakya
3. Hz. Hızır Aleyhisselam, Affan Mahallesi, Antakya
4. Hz. Hızır Aleyhisselam, Dörtayak Mahallesi, Antakya
5. Hz. Hızır Aleyhisselam, Balıkçı Pazarı, Antakya
6. Hz. Hızır Aleyhisselam, Harbiye (Karye), Antakya
7. Hz. Hızır Aleyhisselam, Çağlayan Mahallesi, Antakya
8. Hz. Hızır Aleyhisselam, Yukarı Döver, Antakya
9. Hz. Hızır Aleyhisselam, Yeşilpınar Beldesi, Antakya
10. Hz. Hızır Aleyhisselam ve Şih Dahir, Aşağı Okçular Köyü, Samandağ
11. Hz. Hızır Aleyhisselam, Dursunlu Beldesi, Antakya
12. Hz. Hızır Aleyhisselam, Dursunlu Beldesi, Antakya
13. Hz. Hızır Aleyhisselam ve Nebi Yunus, Çekmece Beldesi, Antakya
14. Hz. Hızır Aleyhisselam, Hz. Yunus, Hz. Mikdad, Çekmece Beldesi, Antakya
15. Hz. Hızır Aleyhisselam, Mengüllü Köyü / Koçaran Köyü, Samandağ
16. Hz. Hızır Aleyhisselam, Orhanlı Köyü, Antakya
17. Hz. Hızır Aleyhisselam, Büyükçat Köyü, Samandağ
18. Hz. Hızır Aleyhisselam, Ataköy Köyü, Antakya
19. Hz. Hızır Aleyhisselam, Tomruksuyu Köyü, Samandağ,
20. Hz. Hızır Aleyhisselam, Fidanlık Köyü, Samandağ
21. Hz. Hızır Aleyhisselam, Şih Rislen, Şih Hasan, Kuşalanı Beldesi, Samandağ
22. Hz. Hızır Aleyhisselam, Kuşalanı Beldesi, Samandağ,
23. Seyidna El Hızır, Nebi Yunus, Melik Cafer Tayyar, Tekebaşı Köyü, Samandağ
24. Hz. Hızır Aleyhisselam, Deniz Mahallesi, Samandağ,
25. Hz. Hızır Aleyhisselam, Deniz Mahallesi, Samandağ

26. Hz. Hızır Aleyhisselam, Kılıçtutan Beldesi, Altınözü
27. Hz. Hızır Aleyhisselam, Hz. Miktađ, Turfanda Köyü, Antakya
28. Hz. Hızır Aleyhisselam, (on iki makam var), Çatbaşı, Şenköy, Antakya
29. Hz. Hızır Aleyhisselam, Akıllı Köyü, Antakya
30. Hz. Hızır Aleyhisselam, Güzelburç Beldesi, Antakya,
31. Hz. Hızır Aleyhisselam, İkinci Beldesi, Antakya,
32. Seyidna El Hızır, Nebi Yunus, Şih Mustafa, Hz. Miktađ, Şih Hasan Davut, Elazı, Antakya,
33. Hz. Hızır Aleyhisselam ve Nebi Yunus, Üçgedik, Antakya,
34. Seyidna El Hızır, Karaali Beldesi, Antakya
35. Hz. Hızır Aleyhisselam, Şih Hasan, Şih Musa, Serinyol, Antakya,
36. Hz. Hızır Aleyhisselam, Gülsel Mahallesi, Karaağaç, İskenderun
37. Hz. Hızır Aleyhisselam, Gökmeđdan Köyü, Arsuz, İskenderun,
38. Hz. Hızır Aleyhisselam, Gümüşgöze Köyü, Antakya
39. Hz. Hızır Aleyhisselam, Anayazı Köyü, Antakya
40. Hz. Hızır Aleyhisselam, Üçgedik Köyü, Antakya
41. Hz. Hızır Aleyhisselam, Çekmece Beldesi, Antakya
42. Hz. Hızır Aleyhisselam, Miktađ Yemin, Cafer Tayyar, Şih Muhammed Tavił, Muhammed El Arabi, Çekmece Beldesi, Antakya
43. Hz. Hızır Aleyhisselam, Şih Mehmet Libydre, şih Yusuf Garip, nebi Yahya, Nebi Taha, Cafer Tayyar, Şih Abdurrezak, Sultan Habibi Naccar, Çiğdede Mahallesi, Samandağ
44. Hz. Hızır Aleyhisselam, Hatunköy, İskenderun
45. Hz. Hızır Aleyhisselam, Harran Köyü, Reyhanlı
46. Hz. Hızır Aleyhisselam (Hızır Kayası), Meydan Köyü, Samandağ
47. Kıbtıl May Hızır Hay (Hızır Suyu), Gözene Köyü, Samandağ
48. Yedi Enbiya (Yedi Zuhur Hızır), Hızır Aleyhisselam, Hızır Teht Sindyani, Şih Muhammed İzhur, Şih Muhammed Elbiydri, Şih Abdurrezak, şih Hasan Meczun Sincari, Şih Muhammed Linguari, + 2, Fidanlı Köyü, Samandağ
49. Yedi Enbiya, (On sekiz Makam Var) Hızır Aleyhisselam, Cafer Tayyar, Hz. Miktađ, Nebi Yunus, Yukarı Döver Köyü, Antakya
50. Yedi Enbiya, Hızır Aleyhisselam, Cafer Kerim, Cafer Sadık, Cafer İzikir, Nebi Ėizrail, Nebi Yunus, Habibi Naccar, Kuşalanı Köyü, Samandağ
51. Dokuz Enbiya, El Hızır, Nebi Süleyman, Nebi Taha, Habibi Naccar, Miktađ Yemin, Çağfer Tayyar, Şih Ali Sivari, Şih Abdullah El Miğaviri, şih Muhammed Libaydri, Tekebaşı Köyü, Samandağ

Hızır Türbelerinden çok makamlı olanlarda ve nebi, enbiya türbelerinde Hızır A.S. ile birlikte Melik Cağfer Tayyar, Şih Muhammed Libydri, Nebi Taha, Habib Naccar, Hz. Mikdat isimlerine, diğer isimlere oranla daha sık rastlandığı görülmüştür. Bu türbelerde, Hz. Hızır A.S.'la ortak makamları bulunan öteki isimler ise şunlardır: Şih Hasan Sincari, Şih Tahir, Hz. Yusuf, Şih Hasan, Şih Musa, Şih Hasan Davut, Şih Muhammed Tavi, Mikdat Yemin, Muhammed el-Arabi, Şih Muhammed Libydre, Şih Yusuf Galip, Şih Abdulrezzak, Şih Muhammed İzhur, Şih Muhammed Elbiydri, Şih Muhammed Linguari, Cafer Tayyar, Cağfer Kerim, Cağfer Sadık, Cağfer İzikir, Nebi Gızrail, Şih Ali Sincari, Şih Abdullah el-Mığaviri, Şih Hasan Davut, Hızır teht Sindyani. Bu isimler hak dinlerinin özellikle de Müslümanlığın ve daha sonra da Nusayriliğin ortaya çıkmasında ve yayılmasında hizmet etmiş ve bu uğurda birtakım kerametler göstermiş din adamları, nebiler veya evliya olarak nitelendirilen kişilerin isimleridir.

Hatay'da Hızır türbelerinin sayıca çok fazla olması ve Hızır türbelerinin isimlendirilmesinde hak dinlerden önemli kişilerin isimlerine de Hızır A.S. ile birlikte yer verilmesi Nusayrilerde Hızır inancının ne denli güçlü ve önemli olduğunu göstermektedir. Hatay Hızır türbeleri kut-sallaştırılmış birer tapınma mekânı olarak kullanılmaktadır. Bu türbelerde Şihlar (Şeyh) yönetiminde birtakım ritüeller (toplu namaz) yapılmakta, dualar okunmakta, çok sayıda inanç ve uygulama yerine getirilmektedir. Bayram ve adaklar töreni yapan kişinin evinde türbelerde ve özellikle de Hızır Türbelerinde yapılmaktadır. Böylece inanç, belirli zaman dilimlerinde, kurbanı ve belli ritüelleri içeren bir tapınma niteliğine bürünmüştür. Çok sayıda Hızır türbesinin varlığı, bu mekânlarda çeşitli ritüeller eşliğinde törenlerin yapılması, Hızır hakkında çok sayıda söylencenin anlatılması ve Hıdırellez kutlamalarının yapılması, Nusayrilerde Hızır'a olan inancın bir kült niteliğine büründüğünü göstermektedir (Bkz. Türk, 2002: 69).

Hatay genelinde tanınmış ve yoğun ziyaretçi akınına uğrayan dört Hızır türbesinde ziyaretçilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler de Nusayrilerde Hızır inancının güçlü ve önemli olduğunu göstermiştir. Görüşmeye katılan Nusayrî inancına sahip toplam 150 ziyaretçinin (75 kadın, 75 erkek) büyük bir çoğunluğu Hızır'a inandıklarını (141 kişi), çok azı ise inanmadıklarını belirtmişlerdir (9 kişi) (Bkz. Tablo 1). Hızır'a inanan ziyaretçiler bu güçlü inançlarının nedenlerini aşağıdaki sözlerle ifade etmişlerdir: "Allah'ın makam yeridir," "Bu kültürde büyüdük," "Aileden gelen bir gelenektir," "Küçükten beri hep inanır, biliriz," "Mucizelerine tanık oldum," "Dualarımız onun vasıtasıyla kabul oluyor," "Şifa bulduğunu söyleyen, çok insan var," "Hızır her yerde devadır," "Allah'a inandığım için Hızır'a inanırım," "Sıkıntılarımızı rahatlatıyor." vb. İnanmayan 9 kişinin açıklaması ise genelde "Batıl inanç olduğu için inanmıyorum." şeklindedir.

Tablo 1: Hızır'a İnanma Durumu.

	Kadın		Erkek		Genel	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hızır'a İnanma						
İnanıyorum	72	96	69	92	141	94
İnanmıyorum	3	4	6	8	9	6
Toplam	75	100	75	100	150	100

Hızır Söylenceleri

Hatay'da, büyük bir çoğunluğu tarafımızdan derlenen (Bkz. Türk, 2002: 70-78), Hızır ile doğrudan ilgili çok sayıda söylence anlatılmaktadır. Bu söylencelerden büyük çoğunluğu Hızır'ın zor duruma düşen insanlara yardım etmesi ve insanları zor durumlardan kurtarması ile ilgili olanlardır. Bunlardan bir kısmı ise Hristiyanlarda Hızır ile aynı kişi olduğuna inanılan St. Georges'in (ya da Mar Corcus) "ejderhanın öldürülmesi" söylencesiyle ilgili olanlardır. Bu söylence ejderhanın öldürülmesi motifi Hızır'a (Hıdır) mal edilerek anlatıldığı gibi Hıdır'la aynı kişi olduğuna inanılan St. Georges'e mal edilerek de anlatılmaktadır⁵. Bu söylencelerin dışında İslam halk inanışlarındaki Hızır inancı, Kuran-ı Kerim'de toplam 110 ayetten oluşan Kefh suresinin 60-82. ayetlerindeki Hz. Musa-Hz. Hızır öyküsüne dayanmaktadır. Hızır kültürün çok güçlü olduğu Hatay'da da çok sayıda Hızır söylencesi anlatılmasına karşın bunlardan en yaygın olanı Kuran-ı Kerim'deki Hz. Musa-Hz. Hızır öyküsünün Hatay versiyonudur :

"Günün birinde Musa peygamber Tanrı'ya evrenin en akıllı adamı kimdir? diye sormuş. Tanrı 'Hıdır Bey'dir.' demiş. Bunun üzerine Hz. Musa onu nasıl bulabileceğini sormuş. Tanrı 'Değneğini sapladığında büyür, ağaç olur, torbandaki ölü balıklar canlanır, gökyüzü açılken birden yağmur yağarsa, bulunduğu yer iki denizi kavuşturuyorsa işte orası Hızır'ın ülkesidir.' demiş."

"Hz. Musa istenenleri yapar; torbasına balıklar doldurur, değneğini alır ve yola çıkar. Aradığı yeri bulmak için çok dolaşırsa da bir türlü bulamamış. Sonunda Samandağ açıklarında bir kayaya oturmuş, yorgunluktan uyuyakalmış. Uyandığında yere sapladığı değneğin ulu bir ağaç olduğunu, torbasındaki balıkların canlanarak denize kaçtığını görmüş. Hatta gökte bulut olmadığı hâlde sağanak yağmurda sırlıklam olmuştur. Hz. Musa aradığı ülkeyi bulduğuna çok sevinmiş, bu arada yanına ihtiyar bir balıkçı gelmiş. Hz. Musa ile hizmetlisi balıkçının yanına oturup sohbet etmişler. Bu arada bir kuş görmüşler. Kuş denizin sularına başını daldırıp gövdesine ve kanatlarına serpip duruyormuş. Uçmadan önce de gagasını suya daldırıp bir damla su almış. Balıkçı Hz. Musa'ya Allah tarafından gönderilen bu kuşun "sizin bildiklerinizin bu büyük denizden alınmış bir su damlası kadar az olduğunu" anlatmak istediğini söylemiş. Bunun üzerine Hz. Musa balıkçıya Hıdır Bey'i nasıl bulacağını sormuş. Balıkçı da işine karışmak koşuluyla onu Hıdır Bey'e götüreceğine söz vermiş. Birlikte yola koyulmuşlar. Biraz yol alınca balıkçı kıyıdaki kayıkları delmeye başlamış. Hz. Musa bunu neden yaptığını sormuş. Balıkçı yanıtlamamış. Bir süre denizde yol aldıktan sonra sahilde oynayan çocukları görmüşler. Balıkçı hemen onlardan birini öldürmüştü. Hz. Musa, karşı çıkıp nedenini öğrenmek istemişse de balıkçı anlatmamış. Asi ırmağını izleyerek yollarına devam ederken konakladıkları her yere bir ziyaret yapmışlar. Sonunda Karye (Harbiye) köyünde konaklamaya karar vermişler. Tandırda ekmek pişiren kadınlara rastlamışlar. Karınlarını doyurmak için ekmek istemişler, kadınlar ekmek vermemiş. Bütün köyü dolaşmışlar, kimse onlara yiyecek vermemiş.

5 St. Georges veya Hızır kültü konusunda Hristiyan Nusayrî etkileşimi konusunda daha ayrıntılı bilgi için Bkz. (Türk, 2010: 138-147).

Sonra yıkılmış bir duvarın üzerine oturmuşlar. Balıkçı bu duvarı onarmış. Musa gene dayanamamış ve bunun nedenini sormuş. Balıkçı sinirlenmiş ve anlaşmanın bozulduğunu bildirerek yaptıklarını açıklamış: “Kayıkları deldim, çünkü hükümdar bütün sağlam kayıklara el koyuyordu, çocuğu öldürdüm büyüyünce çok kötü bir insan olacaktı. Bu duvarı ise iki yetim çocuğun anne ve babaları çocuklarımız büyüyünce bulsunlar diye ölmeden önce bu duvarın altına bir küp altın saklamışlar. Duvar yıkılırsa altınlar görünür ve başkaları gelip alırlar. Bütün bunları sana anlattım ama artık beni göremeyeceksin. Aradığın Hızır Bey bendim” (Yusuf Günay, 37 Yaşında, Ortaokul Mezunu, Antakya).

Bu söylenceye uygun olarak Hz. Musa ile Hızır’ın bulunduğu yer olduğuna inanılan Samandağ’da ve duvarı yıktıklarına inanılan Karye (Harbiye)’de önemli iki Hızır makamı ve yere sapladığı değneğin ulu çınar olduğuna inanılan Hızırbey köyünde de Hızır ağacı bulunmaktadır. Ayrıca, bu makamların dışında Hızır’ın geçtiğine veya orada konakladığına inanılan Hatay’ın çeşitli ilçelerinde Nusayrîlere ait çok sayıda Hızır makamı bulunmaktadır.

Nusayrîlerde Hıdırellez

Hızır ve İlyas hakkında oldukça zengin İslami kaynak bulunmaktadır. Ancak baharın gelmesinin kutlandığı Hıdırellez törenleri ile ilgili hiçbir İslami kaynağa rastlanmamaktadır. Bu durum baharın gelmesinin kutlandığı Hıdırellez törenlerinin dinî değil, geleneksel olduğunu ve İslami olmayan kaynaklardan köken aldığını göstermektedir. Buna uygun olarak, Nusayrîlerin şeyhleri de, Kuran-ı Kerim’de “Hıdırellez törenleriyle ilgili hiçbir belirtinin bulunmadığını, bu kutlamaların kesinlikle İslami olmadığını” savunmaktadır. Onlara göre; “Hızır inancı ile bahar bayramı olan Hıdırellez arasında da hiçbir ilişki yoktur (Mehmet Mullaoglu, 56 yaşında, Lise, Antakya ve Nasrettin Eskiocak, 61 Yaşında, İlkokul, Harbiye). Gerçekte de Nusayrîlerde Hızır inancı çok güçlü olmasına karşın, “Hıdırellez” adı altında bir kutlamaya rastlanmamaktadır. Ancak, baharın gelişinin kutlandığı Hıdırellezi andıran bayramlar vardır. Bunlar Nusayrîlerin çok sayıdaki dinî bayramlarının dışındaki geleneksel olarak nitelendirilebilecek bayramlardır. Bu bayramlar İslami kökenli olmayan, etkileşim sonunda başka kültürlerden aktarılan ve geleneksel olarak kutlana gelen bayramlardır. Asıl “kutlama” içeren bayramlar da bu gruptakilerdir. Anadolu’daki yaygın biçimiyle “Hıdırellez” isminde olmasa da, Hatay Nusayrîleri arasında da bahar bayramını andıran kutlamalar yapılmaktadır. Ayrıca, dinî otorite tarafından desteklenmese de Nusayrî inancındaki halk, öteki dinî grupların Hıdırellez kutlamalarından etkilenmekte veya onların uygulamalarına katılmaktadır.

Hatay Nusayrîlerinin Hızır makamlarında kutladıkları en geniş katılımlı ve en önemli bayram Rumi takvimde 1 Temmuz’da Miladi takvim’de ise 14 Temmuzda kutlanan “Evvel Temmuz” denilen bayramdır. Hızır makamında yapılması ve “Hıdırellez” kutlaması şeklinde yapılması nedeniyle bu kutlamalar bir tür bahar bayramı olarak algılanabilirse de aslında bu kutlamaların “hasat bayramı” olarak isimlendirilmesi daha doğrudur. Bu bayramın Fransızlar zamanından kaldığı ve Fransızların cumhuriyeti kutladıkları bir bayram olduğu bilinmektedir. Fransızlar zamanından itibaren kutlana gelen bu bayram daha sonra da buradaki halk tarafından benimsenmiş ve kutlamaya devam edilmiştir. Bu bayram çerçevesinde Harbiye, Samandağ ve

Arsuz'da üç gün boyunca pikniğe gidilir, müzik eşliğinde halaylar çekilirdi. Bayrama hazırlık olarak evler temizlenir, en güzel kıyafetler giyilerek Samandağ'daki Hızır ve Musa'nın buluştuğuna inanılan yerde (Hızır türbesinin olduğu yerde) denize girilirdi.

Nusayriler'de Hıdırellez kutlamasını andıran bir başka bayram da, bayramda yer alan ritüellerden dolayı, yaygın olarak "yumurta bayramı" adıyla anılmaktadır. Rumi takvimle 17 Martta kutlamasına karşın bugün kullanılan Miladi takvime göre 30 Martta kutlanmaktadır. İskenderun'un bir ilçesi olan Arsuz'un Akçalı beldesinde her yıl geleneksel olarak kutlanmaktadır. Akçalı, nüfusu 3600-4000 arasında olan ve Fransızlar zamanında Hristiyanların yoğun olarak yaşadıkları bir beldedir. Fransızların gitmesi, göç ve dışarıdan yerleşmelerle birlikte beldenin demografik yapısında değişimler olmuştur. Bugün Alevi Nusayrilerin yoğun olarak yaşadıkları Akçalı'da eski demografik yapının bir yansıması olarak, Hristiyanların Pas-kalya bayramından etkilenmeyi gözler önüne seren yumurta bayramı, her yıl bir panayır biçiminde kutlanmaktadır.

Yumurta bayramı daha çok bir şenlik veya panayır havasında kutlanmaktadır. Artık evlerdeki hazırlıklar ve kutlamalara rastlanmamaktadır. Eskiden güreş yapılan, yumurta tokuşturulan bayram alanında, bugün panayır kurulmuş ve satışlar yapılmaktadır. Yöresel tatlılar, kebab çeşitleri, hediyelik eşyalar (giyim, takı, süs eşyası) ve ev eşyalarının satıldığı panayırda bir bahar canlılığı gözlemlenir. Ayrıca bayram alanının etrafındaki yeşillik alanlarda piknik yapılmakta, içki içilerek müzik eşliğinde oyunlar oynanmaktadır. Bayramın en eğlenceli tarafı ise yapılma nedenine uygun olarak, boyanmış yumurta satan tezgâhların önünde yapılan yumurta tokuşturma yarışıdır. Bayramda nişanlılardan erkek tarafının kız tarafına bir sepet içinde rengârenk boyanmış yumurta ve çiçekler getirmesi geleneği bugün de sürdürülmektedir. Bayram ertesinde düğün sayısının artmakta olduğu herkes tarafından dile getirilen yaygın gözlemlerdir. Bu yüzden bu bayramı "kız bayramı" olarak isimlendirenler de bulunmaktadır.

Hatay'da bütün Müslümanların ve özellikle de Nusayrilerin katıldıkları bir başka Hıdırellez kutlaması da Hristiyan kiliselerinde yapılan St. Georges (Aya Yorgi) Günü kutlamalarıdır. Bu kültle ilgili kutlamalar, Hıdırellezin kutlandığı gün olan 6 Mayıs (Rumi 23 Nisan) günü yapılmaktadır. Bugün Müslüman ve Hristiyanların birlikte yaşadığı bölgelerde dinî etkileşim sonucunda St. Georges ve Hızır kültlerinin birbirlerine karıştıklarını gözlemlemek olasıdır. Öyle ki, bu özdeşleştirmede aynı türbelerin veya kilisenin ortaklaşa kullanıldığına da sıkça rastlanmaktadır. Hatay'daki St. Georges Günü kutlamaları buna iyi bir örnek oluşturmaktadır. St. Georges Günü kutlamaları İskenderun'da Hristiyanların "St. Georges", Müslümanların ise "Hıdırellez" olarak isimlendirdikleri kilisede kutlanmaktadır. Çünkü St. Georges'un veya Hızır'ın 5 Mayıs 6 Mayıs bağlayan gecede bu kiliseye uğradığına inanılmaktadır (Dimitri Yıldırım, 51 Yaşında, Üniversite, İskenderun). Bugün, zamanla halk arasında Hıdırellez ismiyle anılmaya başlanmıştır. St. Georges kutlamaları çerçevesinde, Hristiyanlar biri gece (5 Mayıs) biri de sabah (6 Mayıs) olmak üzere iki ayin yaparlar. Bu ayinlerde buhur yakılarak St. Georges'un kimliği ve hizmetlerini anlatan dualar, ilahi biçiminde okunur. Gece ayinden sonra, kilisenin bahçesinde ateş yakılır ve etrafında halaylar çekilir. Hristiyanların dinî ayin-

lerinin dışında, geleneksel uygulamalara Nusayriler çoğunlukta olmak üzere her dinden insan katılmaktadır.

Ayrıca, Hıdırellez kutlamaları çerçevesinde evlerin bahçesindeki gül ağaçlarına dilekler bağlanır, kâğıda yazılan dilekler asi nehrine ya da denize atılır. Hıdırellez gecesi herkes Samandağ'daki Hızır türbesine akın ederek türbede mum yakarak dilek dilerler. Denizin kenarında kum üzerine dileklerini çizerler ve kâğıda yazdıkları dilekleri denize atarlar.

Nusayrî İnancında Hızır'ın Kimliği

Hızır, halk inancında darda kalanların, başı sıkışanların yardımına koşan, insanlara bereket ve iyilik getiren ölümsüz bir nebi veya bir veli olarak betimlenir. Zaman zaman ortaya çıkar, birdenbire gözden kaybolur. İyileri ödüllendirip, kötülerini cezalandırır, bereket ve bolluğa kavuşturur, savaşlarda zor durumda kalan Müslüman askerlere yardım eder. Boz ath, yeşil giysili, nur yüzlü, ak saçlı, ak sakallı, kırmızı çarıklı bir derviş veya dilenci kılığındadır. Onu tanımak zordur; ancak tanımak için bazı belirtiler de vardır. İşaret parmağı orta parmağıyla aynı boydadır, bir parmağı kemiksizdir (Ocak, 1990: 65-66, 115-117; Güngör, 1956: 56-72).

Hıdırellez kelimesinin Hızır ve İlyas peygamberin isimlerinin birleşmesinden oluşması nedeniyle, Hızır ve İlyas iki ayrı kişi olarak görülür. Ancak Kur'an ayetlerinde İlyas iki kez ismen belirtilmesine karşın, Hızır adından hiç bahsedilmemesi dikkat çekicidir. Arapçadaki İlyas, Grekçede Eliyas, İbranicede Elijah, Batı dillerinde Elie ve Süryanicede İliya veya İlya'nın aynı kelimenin farklı imaları olduğu ve Tevrat'ta İlya ve Elişa'nın Kuran-ı Kerim'dekine benzeyen hikâyeleri göz önünde bulundurulduğunda (Bkz. Ocak, 1990: 80); aslında Hızır'ın İlyas yani İlya'dan başkası olmadığı sonucuna ulaşmak zorunlu gibi görünmektedir. Belki de Tevrat'taki İlya (İlyas) ile Kuran-ı Kerim'deki Hızır aynı kişi olduklarından, Hızır-İlyas isimleri Hıdırellez şeklinde birleştirilmiştir.

Tasavvufta ve halk inançlarında Hızır'ın yanında İlyas'ın sönük kalması, Hızır ile ilgili çok sayıda söylence anlatılmasına karşın; İlyas hakkında bilinenlerin çok az olması, yine Hızır ismi ile anılan çok sayıda makama karşılık İlyas adında pek az makam bulunması, bu iki şahsiyetin birbiriyle örtüşmesinden kaynaklanıyor görünmektedir. Alevi-Bektaşî inançlarında Hz. Ali ile Hızır ve İlya özdeşleştirilmektedir. Hızır bazen Hacı Bektaş, Hacım Sultan ve hatta Şah İsmail ile de bir tutulmaktadır (Bkz. Ocak 1990: 106-109; Zelyut 1995: 13-16). Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin bir tutulması nedeniyle, dolaylı olarak Hz. Muhammed ile Hızır'ın da özdeşliğinden bahsedilebilir.

Nusayrî inancında Hızır'ın kimliği konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bunun nedeni, inancın önemli ilkelerinden biri olan "sır saklama" ve "gizlilik" olabilir. Öyle ki, bu konuda veya Nusayrîlik konusunda bilgi verenlerin çoğu isimlerinin açıklanmaması konusunda güvence isteyerek görüşlerini belirtmiştir. Genel inanca göre; Hızır Âdem'in ortaya çıkışından itibaren çeşitli bedenlerde ortaya çıkarak yaşama dönen, insanların istemlerine anında cevap veren ve insanları her yerde her zaman koruyan ölümsüz bir güçtür. Ancak

Nusayrilerde Hızır'ın kimliği konusunda elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi konusunda ki farklı görüşler aşağıda verilmiştir:

“Hızır, bir velidir. Peygamberlere yardım eden, yol gösteren peygamberlere vasi olan kutsal kişidir” (Ali Nur, 45 yaşında, Üniversite, Serinyol).

“Yahudi olduğu ve esas adının İlya olduğu bilinir. Ayrıca Hristiyanlıkta Mar Corcus adını alır” (Yusuf Beyazıt, 75 yaşında, Okuryazar, Samandağ).

“Hızır, Cebrail Aleyhisselam'dır. Hızır, tanrının insanlara yardım için gönderdiği bir melektir. Hızır, nurdur. Yani Allah'ın kendisinin yansımasıdır. Bu nedenle, her zaman her yerde vardır. Makamı da her yerde vardır” (Nizam Kahil, 35 yaşında, Lise, Samandağ).

“Hızır, nerede anarsak orada hazır olan, peygamberlerin velisi ve öğretmeni (eğitmeni) konumunda olan en üstün melektir. Cebrail, Mikail, Azrail, İsrail ve Hızır Allah'ın melekleridir” (Mithat Azazi, 40 yaşında, Lise, Aknehir).

“Âdemin ilk ortaya çıkışından itibaren çeşitli bedenlerde ortaya çıkarak yaşama dönmüş bir melektir. Her peygamberin yanında bir Hızır vardır” (Bereket Uçak, 56 yaşında, İlkokul, Iskenderun).

“Hızır, Hz. Muhammed'dir. Hızır, Hz. Muhammed ile aynı nurdandır. Hz. Muhammed: “Allah'ın nuru ikiye bölündü, bir kısmı bana bir kısmı Ali'ye gitti.” demiştir. Hızır, Hz. Muhammed ile aynı nuru paylaşmaktadır. Peygamberler arasında tek ölümsüz olan Hz. Hızır'dır. Hızır'ın nuru Hz. Muhammed' den aldığı ilk nurdur. Hızır, Allah'ın yarattığı ilk nurdandır.” (Mehmet Mullaoğlu, 56 yaşında, Lise, Antakya).

“Hızır, Hz. Ali'dir. O, danışman olarak bütün peygamberlerin yanında bulunmuş ve onları yönlendirmiştir.”

Bu son görüş birçok kişi tarafından söylenmiştir. Ancak bu kişiler isimlerinin açık edilmemesi koşuluyla bilgi vermişlerdir. Bu görüş Hz. Ali'nin tanrılığını ispatlamak için Nusayriler tarafından delil olarak gösterilen kaynaklarda da dolaylı olarak belirtilmiştir. Mevlana' nın Divan-ı Kebir'indeki (1989: 4) “Na'tı Ali” bölümünde “... İmran'ın oğlu Musa onun nurunu gördü de, uzun geceler hayran kaldı. Kırk gece kendinden geçti, konuşma ve görüşme zevki- ne daldı. Sonra dedi ki: Yarabbi! Bana bu lütfünden bir alamet ver. Hak, ona işte. Sana yed-i Beyza (nurlu eli) verdim dedi.” şeklindeki sözler de, Kefh suresinde anlatılan öyküde, Hz. Musa'nın bulunduğu kişinin Hz. Ali olduğu çıkarsanmalıdır. Yine, Hz. Ali'nin hutbesindeki aşağıda verilen sözleri de Hz. Musa'nın bulunduğu kişinin Hz. Ali olduğu görüşünü doğrulamaktadır: “Benim o nur ki, Musa ondan ıktibas eyledi... benim Musa'ya konuşanının sırrı; benim gayb âleminde ruhlarla konuşan; benim daim ve baki olan emir; benim hakkın velisi olan”, “Benim Musa'yı denizden geçiren” (Bkz. Uluçay, 1997: 34-35).

Nusayrî inancında Hızır'ın kimliği konusunda farklı görüşler ileri sürülmesinin nedeni, inancın önemli ilkelerinden biri olan "sır saklama" ve "gizlilik" olabilir. Bölgedeki Nusayrî Şeyhlerinden Eskiocak, Hızır'ın kimliği konusundaki sorumuza. "Hızır, çeşitli bedenlerle farklı zamanlarda yeryüzüne gelir. Kimliği bilinmez. Soru işaretiyle bırakmak daha akıllıca." diyerek hem bu konudaki gizliliği teyit etmiş hem de Nusayrîlerin AMS inancındaki Hz. Ali ile Hızır arasındaki aynılığı dolaylı olarak belirtmeye çalışmıştır (Nasreddin Eskiocak, İlkokul, 61 yaşında, Harbiye).

Nusayrîlik hakkında Suriye'de araştırma yapan Olsson da aşağıdaki Hızır konusundaki değerlendirmesiyle Hızır'la Hz. Ali'nin aynı kişi olduğu görüşünü güçlendirmektedir (1999: 233-234): "...Hızır Suriye kiliselerinde çok önemli bir aziz olan ejderha avcısı St. George (Aziz Jorj) ve Ali İbn Ebi Tâlib ile bazı önemli ortak özellikleri paylaşmaktadır. Hızır, Ali İbn Ebi Tâlib gibi kılıç kuşanmıştır ve onun gibi Alevilerin şiirlerine girmiştir; bu şiirlerde Mar Cercis (St. George) diye anılır. Bu kişilerin her ikisi de zaman kavramıyla ilişkilidir ve düzenli aralıklarla insanlara görünürler... Hızır, yola giriş ritüelleri yapılmamış kişiler için, Ali'nin yola kabul edilmiş kişiler için oynadığı rolün aynısını oynamaktadır; yani, Allah'ın cismani bir tecellisidir."

Genel inanca göre; Hızır Âdem'in ortaya çıkışından itibaren çeşitli bedenlerde ortaya çıkarak yaşama dönen, insanların istemlerine anında cevap veren ve insanları her yerde her zaman koruyan ölümsüz bir güçtür. Nusayrî inancında Hızır'la Hz. Muhammed, Hz. Ali ve hatta melekler arasında bir özdeşleşme vardır. Çünkü Hızır, Hz. Muhammed ve Hz. Ali ile aynı nurdandır. Şih Mehmet Mullaoglu'na göre; Hz Muhammed "Allah'ın nuru ikiye bölündü, bir kısmı bana bir kısmı Hz. Ali'ye gitti." demiştir. Hızır, Hz. Muhammed ile aynı nuru paylaşmaktadır. Peygamberler arasında tek ölümsüz olan Hz. Hızır'dır. Hızır'ın nuru Hz. Muhammed'den aldığı ilk nurdur. Hızır, Allah'ın yarattığı ilk nurdandır." (Mehmet Mullaoglu, 56 yaşında, Lise, Antakya). Öyleyse Hz. Ali ile Hızır'ın aynı kişi olduğu söylenebilir. Hz. Ali'nin Tanrı ile bir tutulması nedeniyle, aslında Hızır tanrılık kavramıyla da özdeşleştirilmektedir. Hızır'ın Alevilerdeki özel ve üstün yeri de bundan kaynaklanmaktadır.

Aslında, yukarıda nakledilen görüşler de birbirinden çok farklı ve birbiriyle taban tabana zıt görüşler değildir. Aksine bunlar birbirini tamamlayan ve Nusayrî inanç sisteminin özelliklerinin yansımalarıdır. Bu dört görüşteki altı çizilen cümleler bir araya getirildiğinde; Hz. Ali ile Hızır'ın aynı kişi olduğu sonucuna kendiliğinden ulaşılmaktadır. Çünkü Hızır'ın asıl adı İlya olarak bilinmekteyse de önceden belirtildiği gibi, İlya ile Hz. Ali de aynı kişidir. Hz. Muhammed ve Hz. Ali Allah'ın nurunu paylaşıyorlarsa ve bütün peygamberler aynı nurdan yaratıldıysa ve melekler de Hz. Ali'nin nurundan yaratılmışsa o zaman Hızır'la Hz. Muhammed, Hz. Ali ve hatta melekler arasında bir özdeşleşme vardır. Öyleyse Hz. Ali ile Hızır'ın aynı kişi olduğu söylenebilir. Halk arasında zor durumda kalanların "ya Ali ya Hızır" diye yardım istemeleri de bu görüşü doğrulamaktadır. Hızır türbelerinde tarafımızdan yapılan alan araştırmasından elde edilen bazı veriler de yukarıdaki varsayımı doğrulamaktadır.

Hızır Türbelerinde bulunan eşyalara baktığımızda 18 Hızır türbesinde Türk Bayrağı, 3 türbe de Atatürk resmi, 10 türbe Hz. Ali resmi, 18 türbe yeşil bayrak ve Hızır türbelerinin hepsinde para kasasının olduğu saptanmıştır. Bunlardan Türk Bayrağı ve Atatürk resminin bulunması Alevi Nusayrilerin Türkiye Cumhuriyeti'ne ve onun kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'e karşı saygılı olduklarını belirtmektedir. Bazı Nusayriler Atatürk için "O bizim için ikinci Hz. Ali'dir." demeleri de bu değerlendirmenin doğruluğunu göstermektedir. Hz. Ali'nin resminin çok sayıda bulunması ise Nusayrî inancında Hz. Ali'nin önemini belirtmesi ve Hz. Ali – Hızır inancındaki paralelliği sergilemesi açısından oldukça önemli bir veridir.

Ziyaretçilerden elde edilen bilgiler de yukarıda açıklanan Hz. Ali-Hızır özdeşleştirmesini doğrular niteliktedir. Hızır'ın kim olduğunu sordüğümüzda, ziyaretçilerin çoğunluğu (50 kişi) "Bilmiyorum." yanıtını vermiştir. Bu konuda kadınların erkeklere göre daha az bilgili oldukları görülmektedir. Diğer ziyaretçiler ise neredeyse birbirine yakın oranlarda "Melektir." ve "Tanrıdır." yanıtları vermişlerdir. Bunların içinde Hızır'ın peygamber olduğunu söyleyenlerin sayısı, daha fazladır. Sadece 2 kişi, Hızır'ın Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yle aynı kişi olduğunu söylemiştir. Oldukça yüksek oranda ziyaretçi ise "Söyleyemem." yanıtını tercih etmiştir. Bu durum Nusayrî inancındaki gizliliği doğrulamaktadır (Bkz. Tablo 2). Hızır'ın kimliği konusundaki çelişkili bilgilerin temel nedeni, Nusayrilerdeki dini bilgilerin herkese açık olması ve şeyhlerin din kardeşleriyle (ahvad) gizlilik arz eden dini bilgileri paylaşmamalarıdır. Nusayriliğe Hızır'ın gerçek kimliğinin saklandığı söylenebilir. Söyleyemem yanıtını seçen 17 kişi "Allah'la aramdaki bir şeydir, söyleyemem" diyerek bu gerçeği doğrulamıştır. Hızır'ın tanrı olduğunu söyleyen bir ziyaretçi bu inancını isminin gizli tutulması kaydıyla şöyle ifade etmiştir: "Musa'yla ve İskender'le birlikte görünen Allah'tır. O'nun adını söylediğimizde yardımını görür ve onu hissederiz." Hızır'ın peygamber (nebi) olduğunu söyleyen bir ziyaretçi ise "Dünyaya 124.000 nebi gelmiştir. Hızır da onlardan biridir. 366 gün dünyayı gezmiş ve her konakladığı yere makamı yapılmıştır." (Alaeddin Demirci, 49 yaşında, İlkokul, Antakya) diyerek bu inancını açıklamıştır.

Tablo 2: Hızır'ın Kimliği

	Kadın		Erkek		Genel	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	0
Hızır'ın Kimliği						
Peygamberdir	14	18,6	13	17,3	27	18
Bilgili ve sahih bir kuldur	1	1,3	4	5,3	5	3,3
Kutsal bir evliyadır	6	8	5	6,6	11	7,3
Hz. Muhammed ve Hz. Ali ile aynı kişidir	0	0	2	2,6	2	1,3
Tanrıdır	9	12	11	14,6	20	13,3
Melektir (Cebrail Aleyhisselam)	8	10,6	10	13,3	18	12
Bilmiyorum	32	42,6	18	24	50	33,3
Söyleyemem	5	6,6	12	16	17	11,3
Toplam	75	100	75	100	150	100

Sonuç

Nusayrilerde Hızır inancının güçlü olması, Nusayriliğin en belirgin özelliği olan Ali inancının güçlü olmasıyla bağlantılıdır. Hızır'ın kimliği konusunda farklı görüşler olmasına karşın,

yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilerle alandan elde edilen bulgulara dayanarak bunların içinde en güçlü olanının “Hızır’la Hz. Ali’nin aynı kişi olduğu” söylenebilir. Kaldı ki, bu farklı gibi görünen görüşler de birbiriyle çelişmemekte, aksine birbirini tamamlamaktadır. Buna göre; Hızır’ın asıl adı İlyadır. İlyâ, Alevi-Bektaşî inancında Hz. Ali’nin öteki ismidir. Ayrıca, Nusayrî inancında, Hz. Ali, Hz. Muhammet, bütün peygamberler Allah’ın nurundan yaratılmıştır. Melekler ise Hz. Ali’nin nurundan yaratılmış ve Hızır ile Hz. Muhammet de aynı nuru paylaşmaktadırlar. Öyleyse, Hz. Ali, Hz. Muhammet, Hızır ve bütün melekler arasında bir özdeşleştirme söz konusudur. Bu durumda Hz. Ali ile Hızır’ın aynı kişi olduğu sonucuna kendiliğinden ulaşılmaktadır. Ayrıca, Nusayrîlerin zor durumda kaldıklarında “Ya Ali ya Hızır” diyerek yardım istemeleri de bu özdeşleştirmeyi doğrulamaktadır.

Ayrıca, alan araştırmasından elde edilen bulgular da bu görüşü doğrulamaktadır. Nusayrî türbeleri arasında Hızır türbelerinin sayısının yüksek olması ve Hızır türbelerinin öteki türbeleri temsil niteliğine sahip olması ve onlardan daha önemli görülmesi, Hızır’la ilgili söylence ve anlatıların çok sayıda olması, ev dışında yapıldığında bayramların genellikle Hızır türbelerinde uygulanması ve buna bağlı olarak da kurban ritüellerinin çoğunun Hızır türbelerinde yerine getirilmesi, Nusayrîlerin her sorunun çözümü için Hızır türbelerine akın etmeleri, Hızır’dan yardım isteyerek adaklarda bulunmaları, halk arasında Hızır’ın tanrı olarak görüldüğünü göstermektedir. Hızır’ın tanrılığı, Hz. Ali’nin tanrılığının halk arasındaki isim değiştirmiş ve gizlenen görünümüdür. Bu ise Hz. Ali’nin tanrılığının açıklanmasının baskılara yol açabileceği kaygı ve korkusundan kaynaklanmaktadır. Gerçekte Hızır, gizli dinî bilgiye sahip olmayan (ahvad) kişiler arasında, dinî bilgiye sahip kişiler (Şihlar) için Hz. Ali’nin oynadığı tanrı rolünün aynısını oynamaktadır. Tıpkı Ali gibi, Allah’ın cismani bir tecellisidir. 10 Hızır türbesinde Hz. Ali’nin resminin bulunması da Hz. Ali ile Hızır’ın aynı kişi olduğunu doğrulayan bulgulardandır. Ziyaretçilerden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, Hızır’ın kimliği konusunda alınan yanıtlar kendi içinde çeşitlilik göstermekle birlikte, bu konuda “bilgisiz” olduğunu ifade edenler yüksek orandadır. Bunun nedeni ise gizli bilginin din kardeşlerine (ahvada) açıklanmaması ve bu gizli bilgiye sahip olanların da takiyye yapmalarıdır. Bir kısım ziyaretçi (% 11.3) Hızır’ın kimliğini “Söyleyemem.” diyerek bunu açıkça ifade etmiştir. Yine de Hızır’ın “Tanrı olduğunu” ve “Hz. Muhammet ve Hz. Ali ile aynı kişi olduğunu” açıkça söyleyenlerin oranının oldukça yüksek olması (% 14.6), Hızır’ın Hz. Ali ile aynı kişi olduğu savımızı güçlendirmiştir. Ayrıca, Hızır’ın peygamber ve melek olduğunu söyleyenlerin yanıtları, “Hızır, Hz. Ali, Hz. Muhammet, bütün peygamberler ve meleklerin aynı nurdan geldiği” şeklindeki Nusayrî inancına göre “Hızır ile Hz. Ali’nin aynı kişi olduğu” savıyla çelişmemektedir.

KAYNAKÇA

- BORATAV, Pertev Nail. (1964). “Türklerde Hızır”. İslam Ansiklopedisi. İstanbul: M.E.B. Basımevi. Cilt 5.
- ET-TAVİL, Muhammed Emin Galib. (2000). Arap Alevilerinin Tarihi, Nusayriler. Çev. İsmail Özdemir. İstanbul: Çivi Yazıları.
- GÜNGÖR, Kemal. (1956). “Anadolu’da Hızır Geleneği ve Hıdırellez Törenlerine Dair Bir İnceleme”. Türk Etnoğrafya Dergisi. Sayı 1: 56-72.
- KARASU, Mehmet. (1997). Harbiye (Tarih Kültür Kimlik). Antakya: Onur Ofset.
- KORKMAZ, Esat. (1997). İmam Cafer Buyruğu, Haz. Esat Korkmaz. İstanbul: Ant Yayınları.
- MASSIGNON, Louis. (1964). “Nusayriler”. İslam Ansiklopedisi, İstanbul: M.E.B. Yayını. Cilt 9: 365-370.
- MELİKOFF, Irene. (1994). Uyur İdik Uyardılar, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları. İstanbul: Cem Yayınevi.
- MEVLANA, (1989). Şark İslam Klasikleri Divan-ı Kebirden Seçme Şiirler I. Ankara: M.E.B. Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1990). İslam Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yayını.
- OLSSON, Tord. (1999). “Dağlıların ve Şehirlilerin “İrfan”ı, Suriyeli Alevilerin Ya da Nusayrilerin Mezhebi”. Alevi Kimliği. Haz. T.Olsson vd. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. S. 215-237.
- SERİN, Şerafettin. (1999). Ehli Beyt İzinde Alevi Nusayriler. Adana: Cihan Ofset.
- TÜRK, Hüseyin. (2001). “Nusayrilik: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri”. Folklor/ Edebiyat. Ankara: Ürün Yayınları. Sayı 28:127-145.
- TÜRK, Hüseyin. (2002). Nusayrilik (Arap Aleviliği) ve Nusayrilerde Hızır İnancı. Ankara: Ütopya Yayınları.
- TÜRK, Hüseyin. (2005a). Anadolu’nun Gizli İnancı: Nusayrilik, Kültürel Özellikleri ve İnanç Sistemi. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- TÜRK, Hüseyin. (2005b). “Alawism and Concealment: The Unclehood Tradition in the Nusayriye”, Alavis and Alavism Transformed Identities, Haz. Hege Irene Markussen. İstanbul: The Isis Press.
- TÜRK, Hüseyin. (2009). Kültürlerin Bin Yıllık Hoşgörüsü Evliyalar Diyarı Hatay. Adana: Karahan Kitabevi.

ULUÇAY, Ömer. (1997). Dilde ve Gönülde Hz.Ali. Adana: Gözde Yayınları.

WEULERRESSE, S. (1935). “Antioche Essai de Geographie Urbaine, Français de damas”.
Bulletin D’Etudes Orientales. Kahire. Volum IV: 28-79.

ZELYUT, Rıza.(1995). “Hızır İnancı”. Nefes. Yıl 2, Sayı 16: 13-16.